

Архівно-бібліотечна колекція Українського технічно-господарського інституту у Національному університеті «Києво-Могилянська академія»

Анна Хроболова

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

У статті подано огляд архівної та бібліотечної колекції, яка належала Українському технічно-господарському інституту й утворилася під час діяльності інституту в Німеччині у 1940-х–2000-х роках. Інститут був спадкоємцем та продовжувачем Української господарської академії, заснованої у Празі у 1922 році й надавав можливість переміщеним українцям отримати вищу й середню фахову освіту. У 2007 році, архів, що відклався за 1940-і – 2000-і роки у Німеччині, та бібліотеку було передано Науковій бібліотеці Національного університету «Києво-Могилянська академія». Після упорядкування та описування за стандартами українського архівознавства, документи інституту було оформлено у 900 справ, у яких представлено організаційно-розпорядчу документацію, листування, видання, особові документи викладачів та студентів. Книжки та періодичні видання також утворюють базу для вивчення історії інституту, його комунікаційної, дослідницької та публікаційної активності.

Ключові слова: Український технічно-господарський інститут, Києво-Могилянська академія, освіта, еміграція, архіви, бібліотека, періодика, видавнича справа

УДК 930.253(477)»Український технічно-господарський інститут»

Archive-Library Collection of the Ukrainian Technical Husbandry Institute at the National University "Kyiv-Mohyla Academy"

Anna Khroboleva

National University of Kyiv-Mohyla Academy

The article aims to lay out the circumstances under which part of Ukrainian Husbandry Academy documentary heritage occurred in Ukraine and presents the overview of the archive and library collection that belonged to the Ukrainian Technical Husbandry Institute when it carried out its work in Germany in 1940–2000s. Institute was a modified continuation of the postsecondary school Ukrainian Husbandry Academy established in Prague in May 1922 and provided an opportunity to get training in five high school departments, a network of technical schools, secondary and lower secondary schools and courses. In 2007 Institute's records and publications were donated to National University of Kyiv-Mohyla Academy Library. Institute's records were organized in almost 900 folders and contain administrative records, correspondence, publications, and student records. Books and periodicals also provide the base for studying the history of the Institute, its communication, research and publishing activity.

Key words: *Ukrainian Technical Husbandry Institute, Kyiv-Mohyla Academy, diaspora, education, archives, library collections, donation, periodicals*

Archivní a knihovní sbírka Ukrajinského technického hospodářského institutu v Národní univerzitě „Kyjevo-mohyljanská akademie“

Anna Chrobolova

Národní univerzita „Kyjevsko-mohyljanská akademie“

Článek poskytuje přehled archivní a knihovní sbírky, která patřila Ukrajinskému technickému hospodářskému institutu a vznikla během činnosti institutu v Německu v letech 1940–2000. Získání archiválií umožňuje zpřístupnit a zkoumat aktivity Ukrajinců v různých zemích světa, obohatit historickou paměť Ukrajinců. Archiv a knihovna Ukrajinského technického hospodářského institutu byly v roce 2007 převedeny z Německa do Vědecké knihovny Národní univerzity „Kyjevo-mohyljanská akademie“. Účelem článku je zhodnotit předpoklady, které vedly k převodu knihovního a archivního fondu Ukrajinského technického hospodářského institutu na Ukrajinu a jeho přezkoumání pomocí analýzy kvantitativních a věcných charakteristik. Archiv pokrývající období let 1940–2000 byl uspořádán a popsán podle standardů ukrajinského archivnictví. Téměř tisíc spisů obsahuje úřední dokumenty, korespondenci, vědecké práce, vzdělávací materiály, osobní doklady lektorů a studentů. Ke studiu historie institutu, jeho výzkumných a publikačních aktivit slouží rovněž knihy a periodická vydání. Popis sbírky prezentovaný v článku je publikován poprvé a měl by povzbudit badatele věnující se UHA a souvisejícím tématům, aby obrátili svou pozornost i k dokumentům týkajícím se UTHI.

Klíčová slova: *Ukrajinský technický hospodářský institut, Kyjevo-mohyljanská akademie, vzdělávání, emigrace, archivy, knihovna, periodika, nakladatelství.*

Утворення колекції та передання в Україну

Український технічно-господарський інститут – освітній заклад, що продовжив навчальну та дослідну діяльність УГА після вимушеного закриття у 1945 р. Заснований у 1922 р. у Подєбрадах як

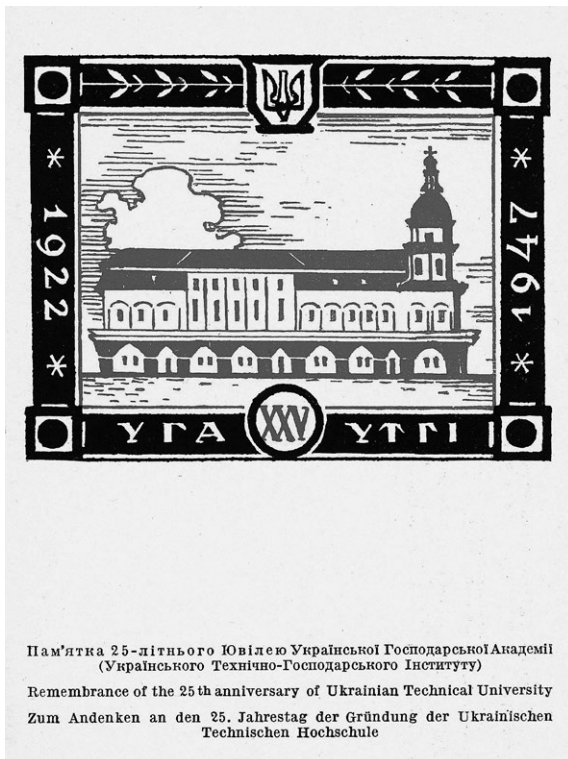

Рис. 1. Листівка-пам'ятка до 25-річчя УГА-УТГІ з зображенням проекту ювілейної марки «Києво-Могилянська Академія по реставрації Шеделя» М. Бутовича. З архіву УТГІ

інститут заочного навчання при УГА, з 1945 р. діяв у Німеччині як самостійна установа, що пропонувала очне і заочне навчання за зразком вищих політехнічних шкіл, а також професійні школи та курси.

До початку 1950-х років на агрономічно-лісовому, економічному, інженерному, ветеринарному та фармацевтичному факультетах інституту денно або заочно навчалися, отримали дипломи фахівців та захистили дисертації тисячі людей з усієї України, а також з інших держав (Рис. 1).

Починаючи з 1949 р. через масовий від'їзд студентів і викладачів інституту за кордон – насамперед у США та Канаду, діяльність інституту звузилася до організації наукових конференцій, короткотермінових курсів лекцій та видавничої діяльності.

Бібліотеку, видання академії та інституту, архів, дипломні праці студентів подебрадського періоду було здебільшого втрачено, але

частина була вивезена в УРСР радянськими військами і сьогодні вцілілі документи зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та належать до т. зв. «празьких» зібрань у масиві еміграційних фондів.¹

Документи представництва УТГГ у Нью-Йорку за 1953–1964 роки зберігаються у бібліотеці Гарвардського університету,² які, імовірно, до сьогодні не потрапили до наукового обігу.

Бібліотека та діловодний архів німецького періоду УТГГ формувалися й зберігалися відповідно у Німеччині, в останні роки існування інституту колекція була у приміщенні Товариства сприяння української науки (Дім української науки), який з 1962 р. об'єднав під своїм дахом УТГГ, Український вільний університет та Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка. За два роки до офіційного оголошення про припинення наукової діяльності, архів та видання інституту було передано до наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Ініціатива передати колекцію саме НаУКМА належала секретарю, що виконував обов'язки ректора інституту, доценту Григорію Комаринському, який звернувся до наукової бібліотеки НаУКМА у червні 2007 р. з пропозицією *«перебрати архів»*. У листі він також зазначив, що *«бажанням останнього ректора УТА, а потім УТГГ, Бориса Іваницького, було, що якщо колись Україна буде вільною, щоб архів передати в Україну!»*³ Пропозицію було прийнято й установи підписали угоду про співробітництво, згідно з якою УТГГ передав в дар до НаУКМА на довічне зберігання власний архів та видання.⁴ Вже у жовтні 2007 р. матеріали УТГГ були привезені з Мюнхена до Києва.

Огляд архіву УТГГ

Переданий до НаУКМА архів УТГГ містився у 180 теках-реєстраторах. Отримана форма та порядок документів ймовірно стала результатом упорядкування архіву в 1960-х роках внаслідок переміщення адміністрації інституту в нове приміщення в Мюнхені. Матеріали архіву охоплюють більш ніж 60-річний період функці-

1 Детальніше див.: [1].

2 [4].

3 [5].

4 [11, с. 5].

онування УТГІ. Найбільшою групою за обсягом є документи 1945 – початку 1950-х років, коли інститут пропонував навчання.

У результаті розбирання архіву, аналізу первинних принципів комплектування, ознайомлення з історією та структурою інституту, документи були систематизовані у справи та створено три описи фонду № 11, електронна версія яких є у відкритому доступі (Рис. 3).⁵

До Опису № 1 включено документи з основної діяльності інституту, які разом склали 370 справ. У перших чотирьох розділах опису зібрано документи, що відклалися в діловодстві головних адміністративних органів УТГІ (ректорат, сенат, секретаріат). Наступні розділи сформовані відповідно до задекларованої з середини 1940-х років секторної структури установи⁶ й містять справи з документами факультетів, сектору заочного навчання, фахових шкіл та курсів, а також науково-дослідного інституту (сектор науково-дослідної праці). Листування ректорату складає окремих та найбільший за кількістю справ розділ опису. Справи з вхідними та вихідними листами чи листування сформовано здебільшого за тематичною ознакою, відповідно до порядку, в якому вони були упорядковані в діловодстві установи. Другий пласт цього розділу сформовано за кореспондентською ознакою – це листування ректорату з церковними діячами, окремими представниками професорсько-викладацького складу, випускниками та прихильниками УТГІ. Основна мова документів – українська, другою ж за вживаністю в документах є німецька мова, що використовувалась у листуванні з німецькими та представництвами міжнародних організацій. Переважна частина документів УТГІ створена на тонкому, цигарковому папері. З архівом також надійшло кілька музейних предметів, перелік яких подано як додаток до Опису № 1 (Рис. 2).

До Опису № 2 включені науково-творчі праці та особові документи співробітників УТГІ. До першої групи входять монографії, докторські дисертації, габілітаційні праці, підручники, статті, тексти виступів на конференціях і зборах УТГІ, окремі тематичні дослідження, рецензії, спогади викладачів і лекторів інституту, а також осіб, які надіслали свої праці для опублікування у виданнях УТГІ або для отримання звання доктора наук. Особливістю цієї групи документів є їх мовна різноманітність; крім української мови

5 [8].

6 [7].

Ukrainisches Technisch-Wirtschaftliches Institut

Рис. 2. Музейні предмети в складі архіву: печатки, нагрудні значки УТГІ

праці написані й опубліковані німецькою, англійською, французькою, чеською, голландською мовами. Науково-творчі матеріали представляють і соціогуманітарні (мовознавство, літературознавство, історія, право, економіка), і природничі (хімія, ветеринарія, лісівництво, фармакологія, медицина, кібернетика тощо) науки. Якщо праця вийшла у світ та вдалося віднайти вихідні дані опублікованого варіанту, то для полегшення подальшої науково-дослідної роботи в описі подано відповідну інформацію. Другу групу документів Опису № 2 складають особові справи та особисті документи окремих співробітників УТГІ. Вони включають Curriculum Vitae, атестати про закінчення середньої освіти, дипломи вищих навчальних закладів, дипломи докторів наук, посвідчення особи різних установ, списки наукових праць, рецензії на окремі праці, анкети, заяви про прийняття на роботу та звільнення, некрологи, пам'ятні статті та промови тощо. В окрему справу сформовані копії дипломів почесних докторів (honoris causa) УТГІ, якими інститут вшановував внесок викладачів, науковців, діячів церкви у розвиток інституту та української освіти. Серед них є імена відомих українських діячів (вчений Зенон Кузеля, архієпископ Іван Бучко), а також співробітників УГА та УТГІ (професори Євген

Вертипорох, Олексій Воскобійников, Соломон Гольдельман, Василь Іванис, Борис Іваницький, Борис Мартос та ін.). Більшість документів представлена копіями, однак є й оригінали особистих документів, наприклад, Євгена Гловінського, Спиридона Довгаля, Дем'яна Пеленського.

До Опису № 3 включені особові справи студентів п'яти факультетів і докторантів УТГП, а також курсантів заочної школи інституту. Документи студентів, які завершили навчання в УТГП, підготували дипломну роботу й отримали дипломи, оформлені окремими особовими справами. Вони можуть включати бланк персональної справи, бланк запису на навчання, прохання особи про зарахування на навчання, життєпис, документи, що засвідчують отримання середньої освіти та навчання в інших вищих навчальних закладах, посвідчення і протоколи про здачу іспитів, легітимації особи, залікові книжки, дипломні роботи, рецензії на дипломні роботи, копії дипломів, фотографії, квитанції про сплату коштів за здачу іспитів, листування з ректоратом і деканатом. Особисті документи студентів, які навчалися протягом нетривалого періоду та не завершили навчання, сформовані у спільні справи за абетковим принципом і включають здебільшого прохання про зарахування на навчання і життєпис, в деяких випадках – також посвідчення про здачу деяких іспитів, копії свідоцтв про середню освіту, фотографії, листування з ректоратом і деканатом. Документи Опису № 3 переважно були створені у 1945–1949 рр., часу відновлення діяльності УТГП в Німеччині та активного запису молоді на навчання.

Ця частина архіву дає підставу стверджувати, що в інституті зберігали протягом понад півстоліття документи 400 випускників і докторантів. А укладення внутрішніх описів для зведених справ та іменного покажчика змісту таких справ дало можливість зробити висновок, що в архіві містяться документи ще понад 2300 осіб: їхні заяви на вступ, життєписи, копії свідоцтв про середню освіту, інколи фотографії, листування з ректоратом та деканатом.⁷

Виявлені в результаті упорядкування архіву УТГП дублетні документи було ухвалено запропонувати Центральному державному архіву зарубіжної україніки. У 2014 р. Наукова бібліотека НаУКМА передала на постійне зберігання 33 папки документів, які вже впорядковані та доступні користувачам.⁸

7 [3].

8 [10].

Огляд бібліотеки УТГІ

Книжкове зібрання, передане разом з архівом УТГІ, сьогодні складає окрему колекцію в структурі бібліотечних фондів і нараховує 357 примірників (151 назв) книжкових та періодичних видань.⁹ Основу колекції складають україномовні видання, що видавалися інститутом у 1950–1960-х роках й відображають найрізноманітнішу тематику. Крім того, колекція містить близько 30 видань англійською, німецькою, французькою мовами. На відміну від архівної колекції, передана бібліотека УТГІ зазнала суттєвих трансформацій протягом років. Видання інституту так само як і видання Української господарської академії, були вивезені окупаційною радянською владою у 1945 р., й частина бібліотеки інституту, за спогадами О. Козловського, потрапила до музею у Подєбрадах. У Німеччині бібліотека УТГІ почала відроджуватися. Так, у найдавнішій збереженій довідці від 1947 року про стан бібліотеки зазначено, що на початку року там було 1000 назв книжок.¹⁰ У наступні роки бібліотека зростала, але з припиненням аудиторного навчання потреба у великій книгозбірні відпала. Можна припустити, що передана до НаУКМА збірка складалася з найцінніших видань для збереження історії видавничої діяльності УТГІ та зв'язків з науковцями.

У колекції, зокрема, представлені підручники «Неорганічна хімія» С. Комарецького, «Ботаніка» В. Чередієва, курс «Фінансова наука» М. Добриловського, курс лекцій «Історія України» М. Славінського, курс лекцій «Цивільне право» А. Яковліва, є також кілька раритетів, виданих ще у Подєбрадах: «Карпатська Україна: збірник нарисів» (1939), «Записки Української Господарської Академії в Чехословацькій Республіці: факультет економічно-кооперативний» (1931).

Колекція також містить чи не найповнішу в Україні добірку періодичних видань УТГІ, вихід яких був важливою складовою діяльності інституту. Наукові статті викладачів, випускників, в т. ч. статті біографічного характеру, інформації про діяльність інституту публікувалися у виданнях «Наукові записки» (1948–1995), «Науковий бюлетень» (1949–1961), «Бюлетень УТГІ» (1980–1984), також схожі за концепцією вісники та бюлетені виходили від осередків

⁹ [9].

¹⁰ [6, арк. 1].

Рис. 3. Фрагмент стелажів з архівом УТГІ, який загалом нараховує 965 справ у 46 коробах.

УТГІ на території США та Канади. Але була потреба видавати не лише інформацію наукового характеру. Керівні органи інституту прагнули забезпечити прозорість і доступність інформації про всі напрями роботи. Значна частина розпорядчих, організаційних документів, що відклалися в архіві, а також фрагменти листування були опубліковані за часів діяльності інституту у вісниках, що видавалися мімеографічним (цикльостильовим) способом на правах рукопису. Наприклад протягом 1949–1958 рр. вийшло 16 випусків «Вісті УТГІ: орган внутрішньої інформації професури, абсолювентів і студентів», де публікувалися звернення ректора, річні звіти, інформації щодо стану поліграфічного розповсюдження лекцій, анонси про події, інформації про діяльність організацій в структурі УТГІ, спогади про УГА, репортажі про проведені заходи, книжкові огляди та рецензії.¹¹

¹¹ [2].

На початку 1950-х років представники УТГІ в США започаткували підготовку видання, присвяченого історії інституту. Протягом 1959–1972 рр. вийшло три томи видання «Українська висока політехнічна школа на чужині». Книжкове видання містило матеріали, які вдалося зібрати ще одному періодичному виданню, а саме «Бюлетеню Контактного Комітету Абсолювентів і Студентів УГА-УТГІ» (з 1963 р. – «Бюлетень товариства абсолювентів УГА-УТГІ», всього близько 50 номерів), який став майданчиком для підготовки тритомної історії УГА-УТГІ та був покликаний «єднати розпорошені по цілім світі ряди та посилювати між ними товариську солідарність». Тут публікувалися статті, спогади, біографії, хроніки, некрологи. Усі, хто вважав УГА-УТГІ своєю *Alma Mater* запрошувалися до наповнення бюлетеня, – надсилання дописів найрізноманітнішого вмісту.

Висновок

Передача до НаУКМА колекції УТГІ та її подальше опрацювання уможливило вивчення ще однієї сторінки нашої історії та культури через призму осмислення наукового доробку й освітньої праці одного з українських науково-освітніх центрів в еміграції та через відкриття сучасникам імена, долі та здобутки представників української інтелектуальної еліти другої половини ХХ століття. Відколи опрацювання архіву було завершено й він став доступний користувачам, було підготовлено кілька наукових публікацій з історії самого УТГІ, історії української еміграції й наукової біографії, також архівна колекція стала джерельною базою для дисертаційних досліджень та енциклопедичних видань. Інформаційний потенціал архівно-книжкової колекції УТГІ ще не вичерпано, його колекція надалі чекає на своїх дослідників.

Список джерел і літератури

1. Боряк, Тетяна. *Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945–2010)* / Наук. редакц. М. Слободяник. Міністерство культури України, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Ніжин: Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2011. 544 с.
2. Вісгі УТГІ. Цифрова бібліотека НаУКМА. URL: <https://dlib.ukma.edu.ua/document/89> (дата звернення: 20.11.2022).

3. Історії немогилянських студентів у НаУКМА. Блог «Могилянська бібліотека». URL: <https://kmalibrary.wordpress.com/2019/12/17/uthi/> (дата звернення: 20.11.2022).
4. Каталог Гарвардського університету. Records, 1949–1964 (inclusive). URL: <http://id.lib.harvard.edu/alma/990095506010203941/catalog> (дата звернення: 20.11.2022).
5. Науковий архів НаУКМА. Справа фонду № 11. Лист Григорія Комаринського до Тетяни Ярошенко від 6 червня 2007 року.
6. Науковий архів НаУКМА. Фонд № 11. Опис № 1. Справа № 338. Стан бібліотеки на 5.11.1947.
7. Схема організації УТГІ у 1945–1952 рр. Український технічно-господарський інститут, 1932–1952. Нью-Йорк: Вид. абсолювентів УГА і УТГІ, 1962. 272 с.
8. Український технічно-господарський інститут (Німеччина). Фонд № 11. Електронний архів НаУКМА. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/2845> (дата звернення: 20.11.2022).
9. УТГІ у Мюнхені. Наукова бібліотека НаУКМА. URL: <https://library.ukma.edu.ua/kolektsii/kolektsii/311-ukrainskoho-tekhnichno-hospodarskoho-institutu-u-miunkheni> (дата звернення: 20.11.2022).
10. Центральний державний архів зарубіжної україніки. Архівний фонд № 64. URL: <https://tsdazu.archives.gov.ua/archives/4256> (дата звернення: 20.11.2022).
11. Ярошенко, Тетяна. До історії одного архіву: фонди Українського технічно-господарського інституту в Мюнхені – відтепер у Могилянській книгозбірні. *Вісник Книжкової палати*. 2011. № 1.С. 25–28.